

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Utställningar av kyrklig konst i Västtyskland

Tegnér, Göran

Fornvännen 1983(78), s. 54-56

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/1983_054

Ingår i: samla.raa.se

Utställningar av kyrklig konst i Västtyskland

Under 1982 hade jag tillfälle att se flera utställningar av kyrklig konst av intresse för svensk publik. Sådana utställningar får i Tyskland höga besöksiffror, och trots att också de tyska museerna genom besparingsdirektiv fått känna av konjunkturerna, lägger man ned stora resurser på dessa utställningar.

Oftast har de påkostade och vetenskapligt genomarbetade kataloger, som är den bestående behållningen genom sina översiktsartiklar, noggranna kataloguppgifter och bibliografiska uppgifter; genom upplagornas storlek kan priset ofta hållas förvånansvärt lågt.

Det säger sig självt att det vore värdefullt att de fann vägen till svenska forskningsbibliotek, men så är dessvärre inte alltid fallet, eftersom det saknas informationskanaler för utställningarna och distributionskanaler för deras kataloger. En självklar institution för detta kunde ICOM synas vara, och man får hoppas att någon sorts uppgiftsförmedling kommer i gång i framtiden. Ännu är man således hänvisad till eget sökande, personliga kontakter och slumpen.

I Schnütgen-Museum i Köln visades under senhösten något så ovanligt som ett en utställning över ett ikonografiskt motiv: *Die Messe Gregors des Grossen. Vision — Kunst — Realität*. Motivet handlar som bekant om när påven Gregorius den store — tillika en av de fyra kyrkofäderna — en gång firade mässan. En av de närvarande tvivlade, särskilt på brödets och vinets förvandling till Kristi kött och blod. Då uppenbarade sig Kristus som Smärtoman på altaret. Legendan var synnerligen populär under senmedeltiden, men kan påvisas först på 1300-talet, minst sjuhundra år efter Gregorius' levnad. Motivet återgavs ofta i konsten, och från det sena 1400-talet och 1500-talets början föreligger en mängd detaljrika skildringar i måleri och skulptur. Framställningarna återger oftast ett realistiskt kyrkorum där påven firar

mässan, och där Kristus uppenbarar sig som Smärtoman på altaret, omgiven av pinoredskapen.

Utställningen hade två huvudtemata: Gregoriusmässan som ikonografiskt motiv och som en kulturhistorisk samtida skildring av själva mässfirandet och de föremål som hör till. I museet — som är inrymt i en medeltida kyrka — visades alltså en rad bildframställningar av Gregoriusmässan med framställningen av Meister der Heiligen Sippe som huvudnummer, och från detta tema gjordes utblickar mot besläktade motiv.

I koret hade man fritt i rummet — helt utan monter — ställt ett altare med alla de föremål som hörde till: antependium, kalk och patén, altarkors, pax, bokstöd och mässbok, vin- och vattenkanna etc. Dessutom anknöt man till ytterligare föremål i samlingarna genom en liten bildsymbol i montrarna. Motivet belystes slutligen av en sorts bildspel som jag tyvärr inte såg.

Jag vill beteckna denna utställning som förebildlig i sin art: den rörde ett avgränsat tema, åskådligt belyst av ett överskådligt antal föremål och förklarades av en katalog som diskuterade temat och de utställda föremålen på ett helt tillfredsställande sätt.

I Westfälisches Landesmuseum visades vid samma tid en utställning om kloster i Westfalen — *Monastisches Westfalen* — av intresse bl. a. genom det inflytande Westfalen under medeltiden utövade på svensk arkitektur. Ämnet är oerhört stort: mer än tio ordnar behandlades, omspannande tiden från 700-talets slut till 1800-talets början. All information kunde man givetvis inte få fram i utställningsform, utan mycket låg i den utomordentliga katalogen. Utställningen var mycket smakfullt ordnad i en för några år sedan färdigställd del av museet; drygt 400 föremål från mer än 150 långivare — museer, privatsamlingar, arkiv samt katolska och evangeliska församlingar visades. Sammanställningen av föremål till en utställning som

denna representerar i sig ett vetenskapligt arbete. Det som visades var bl. a. förnämligt prov på medeltidens guldsmedskonst i form av relikkors, relikvarier, bokpärmar, nattvardskärl etc., handskrifter, måleri och skulptur, skrudar osv. samt urkunder, planer och fotografier av de behandlade klostren. Särskilt märktes flera föremål av guldsmeden Roger von Helmarshausen, verksam vid 1100-talets början, som nu av flera forskare anses vara identisk med Teofilus presbyter, författare till *Diversarum Artium Schemata*, som tidigare placerats i 1000-talet.

Utställningen beledsagades av en katalog på närmare 700 sidor, redigerad av Geza Jaszai, som också sammanställt utställningen. Katalogens olika avsnitt ger en utomordentlig översikt över Westfalens kloster ur en rad aspekter.

I ett första avsnitt om 233 sidor, *Studien zur monastischen Geschichte in Westfalen*, behandlas de olika ordnarnas historia i Westfalen av femton olika författare. I avsnittet om *monastischen Kunst* finns bl. a. ett bidrag där de utställda föremålen ställs in i ett större konsthistoriskt sammanhang, samt bidrag om Roger von Helmarshausen, klostrens myntprägling, klosterbiblioteken, musiken i klostren etc. Där finns också en topografiskt uppställd förteckning över klostren med historiska och byggnadshistoriska uppgifter. I ett avslutande tredje avsnitt beskrivs samtliga (och avbildas många) utställda föremål, med talrika litteraturhänvisningar.

I *Die Welt* beskrivs utställningen som en "Ausstellung zum Katalog", och det är väl på sitt sätt riktigt, såtillvida som att man i utställningens form bara kan ge bråkdelen av den information man kan ge i katalogens. För den genomsnittlige besökaren måste en så stor utställning te sig oöverskådlig, om man inte kostar på sig katalogen, som ändå är svår att konsultera under själva utställningsbesöket. Kanske vore ett alternativt häfte på något tiotal sidor en lösning. Hur utställningen *Monastisches Westfalen* än förhöll sig till sin katalog har man i denna en lättillgänglig, aktuell översikt av bestående värde.

Under hösten visades i Bamberg *Zister-*

zienser in Oberfranken, av intresse främst genom att man där satte in ett framträdande föremål på Statens historiska museum i sitt historiska sammanhang, nämligen den kråkla som 1625 tillverkats för Johannes Dresselius, abbot i cistercienserklostret i Ebrach. Under trettioåriga kriget var Ebrachs klostertaxa nedgrävd vid en klostret tillhörig gård i Würzburg, men vid svenskarnas erövring av staden 1631 tvingades den ansvarige av Gustav II Adolfs stallmästare att gräva upp skatten och "skänka" kråklan till kungen. (En privat donation har möjliggjort tillverkningen av en kopia av kråklan, som vid en pontifikalmässa den 7 november under stor högtidlighet överlämnades till klosterkyrkan i Ebrach, som nu fungerar som församlingskyrka.)

Regionens cistercienserkloster belystes genom föremål, urkunder och bilder; en del av materialet hade övertagits från en stor cistercienserutställning i Aachen 1980 (se nedan). I samband med utställningen presenterades Oberfrankens cistercienserkloster av utställningens kommissarie, Joachim Hotz, i en volym med samma namn som utställningen (Verlag Schnell & Steiner, München 1982) och den praktfulla 1790-talsinteriören i Ebrach på omslaget. Själva utställningen beledsagades en liten enkel katalog.

Utställningen *Zisterzienser. Ordensleben zwischen Ideal und Wirklichkeit* i Aachen hade jag tyvärr inte möjlighet att se, utan jag skall i stället koncentrera mig på dess katalog (Schriften des Rheinischen Museumsamtes Nr. 10, Rheinland-Verlag, Köln 1981).

Medan flera av de senaste årens stora tyska utställningar tillkommit som jubileumsmanifestationer växte tankarna på en stor cistercienserutställning fram under 1970-talet och tog bestämdare form bl. a. sedan man till katalogarbetet kunnat knyta en rad forskare vid Friedrich-Meinecke-institutet vid Freie Universität i Berlin, vilka sedan början av 1970-talet i form av en "Arbeitskreis" ägnat sig åt jämförande ordensforskning med tonvikt på cistercienserna. (Arbetet har hittills resulterat i fyra volymer *Zisterzienserstudien*, utgivna i Berlin.)

Själva utställningen koncentrerade sig vis-

serligen (bl. a. av ekonomiska orsaker) på Rhenlandets kloster, men det mesta av katalogstoffet är relevant också för nordiska förhållanden.

Katalogens 400 första sidor upptar uppsatser med talrika hänvisningar till annars svåråtgångad litteratur. Ett urval av rubrikerna visar infallsvinklarnas mångfald: K. Elm, Die Stellung des Zisterzienserordens in der Geschichte des Ordenswesens; J. Miethke, Die Anfänge des Zisterzienserordens; J. Miethke, Bernhard von Clairvaux; L. Schmutge, Zisterzienser, Kreuzzug und Heidenkrieg; B. Schimmelpfennig, Zisterzienser, Papsttum und Episkopat im Mittelalter; G. Winkler, Die Ausbreitung des Zisterzienser-

ordens im 12. und 13. Jahrhundert; C. Mosig, Verfassung des Zisterzienserordens und Organisation der Einzelklöster; L. J. Lekai, Die Liturgie der Zisterzienser. Ytterligare uppsatser behandlar studier, naturvetenskap, teknik och medicin, jordbruk, handel och hantverk, arkitektur, glasmåleri, bokmåleri och liturgiska föremål. En katalogdel på 300 sidor, med synnerligen fylliga katalogbeskrivningar, avslutar denna synnerligen faktsäckade volym, som måste betraktas som en utmärkt handbok för var och en som har anledning att sätta sig in i den för svenskt vidkommande så viktiga cistercienserorden.

Göran Tegnér